

Sevil Nəcəfova ¹²⁰
NƏSİMİ DİLİNİN ZƏNGİNLİYİ

Giriş. Orta əsrlərin böyük mütəfəkkir şairi İmadəddin Nəsimi Azərbaycan dilində şeirin ilk gözəl nümunələrini yaradan, öz fəlsəfi fikirlərini bədii dillə ifadə etməyi bacaran qüdrətli sənətkardır. Onun yaradıcılığı Azərbaycan xalqının bədii, fəlsəfi həyatında çox önəmli rol oynamışdır. İlk vaxtlar “Hüseyni” təxəllüsü ilə yazan Nəsiminin (1369-1417) yaradıcılığa nə vaxtdan başladığı məlum deyildir. Nəsimi Azərbaycan əruzunun bəzi bəhrlərini ana dilli şeirimizə ilk dəfə tətbiq etmiş və ona yeni nəfəs gətirmişdir. Onun yaradıcılığında əruz vəzninin bir çox bəhrlərində yazdığı qəzəlləri geniş yer tutur.

Nəsimi dilinin orijinallığı “Divan” ədəbiyyatı nümunələrində aydın ifadəsini tapmışdır. Onun rübailəri, tərcibənd, mürəbbə, tüyuqları, müstəzad, məsnəvi, rübai, qəzəl və s. formaca müxtəlif və məzmunca rəngarəngdir. Akademik Həmid Araslı yazır ki: “Nəsimi Azərbaycan dilində şeirin ilk qəzəl nümunələrini yaradan, öz mütərəqqi fikirlərini yüksək bədii dildə ifadə etməyi bacaran qüdrətli sənətkarlardan biri olmuşdur. Onun ana dilindən başqa ərəb və fars dillərində də yaratmış olduğu divanlar şairin adının öz vətənindən çox-çox uzaqlarda, bütün Yaxın Şərqdə şöhrətlənməsinə səbəb olmuşdur” (1, s. 14).

Əsas hissə. İmadəddin Nəsimi də sələfləri kimi sözə böyük dəyər vermiş və məşhur “Söz” qəzəlində sözün gücünü, yığcamlığını özünəməxsus tərzdə təsvir etmişdir:

Aqıl isən sözünü müxtəsər et,
Ey Nəsimi, çü bigirandır söz
Dinləgül bu sözü ki, candır söz.
Aliyü-asıman məkandır söz.
Şeş cəhətdən münəzzəh anlavü bax,
Söylə kim, xalığı-cahandır söz

Başqa bir misrasında isə Nəsimi sözün təsirini Kəbəyə bərabər tutması məlum olur.

Kə'bədə istər idim, bütخانədə buldum səni,
Bağladım uş belimə zünnar, səndən dönməzəm.

Sair xalq üslubunda yazdığı seir formalarında formaca eyni, lakin mənaca müxtəlif omonim sözlərdən məharətlə istifadə etməklə cinas qafiyə yaratmışdır.

Sənsiz nə yesəm, qüssəvü qəm, dərd ilə qandır,
Gəlgil, dodağın şərbətinə canımı qandır (2, s. 258).

Dilin sadəliyi, fikrin aydın ifadə edilməsi Nəsimi poeziyasının səciyyəvi xüsusiyyətlərini təşkil edir. O, yeri gəldikcə, təşbih və istiarə kimi bədii təsvir vasitələrindən istifadə edərək emosionallıq yaratmışdır:

Allahü əkbər, ey sənəm, hüsnündə heyran olmuşam,
Qövsi-qüzehdür qaşların, yayına qurban olmuşam.
Üzündür ol cənnət gülü, boyun həqiqət sərvidir,
Eşqində mən bülbül kimi aləmdə dəstan olmuşam (3, s. 135).

Nəsimi qəzəllərində bədii təsvir vasitələri ilə yanaşı bədii ifadə vasitələrindən də istifadə etmişdir. Belə ki, qəzəllərində ritorik suallarla öz sevgisinin çarəsizliyini bəyan etmişdir:

Dilbərə, mən səndən ayrı ömrü canı neylərəm?
Tacü təxtü mülkü malü xanımını neylərəm?
İstərəm vəsli-camalın ta qılam dərdə dəva,
Mən sənin bimarınam, özgə dəvanı neylərəm? (4, s. 120).

Nəsimi şeirlərində əfsanəvi quşu Simurq eşqi, Qaf dağına isə aşiqi kimi rəmzləşdirir və yazır ki :

Eşq imiş simurgü aşiq kuhi-Qaf,
Eşqə sığmaz lafı eşq olmaz gəzaf.
Kim ki, istər Kəbəyi qılmaq təvaf,
Həm içi safi gərək, həm daşı saf (5, s. 578).

Şairin “Divan”ında yer alan poeziya nümunələrindəki həmcins xitablar onun lirik və incə ruhlu aşiq olmasını təsdiq edir: bura

Nigarım, dilbərim, yarım, ənisim, munisim, canım,
Rəfiqim, həmdəmin, ömrüm, rəvanım, dərdə dərmanım (5, s. 160).

Nəsimi böyük bir ədəbi məktəb kecmis və özü də bir məktəb yaratmışdır. Məlum olduğu kimi, XIV-XVI yüzilliklərdə hürufiliyin banisi Fəzlullah Nəsiminin adı ilə səslənsə də, ideyalarının geniş yayılması isə onun müridi olmuş Nəsiminin adı ilə bağlıdır. Belə ki, rübailərində hürufiliyin ideyalarını təbliğ etmiş və saylardan simvolik mənaları ifadə etməklə şeirin təsir gücünü daha da artırmışdır.

Zahidin bir barmağın kəssən, dönər həqdən qaçar,
Gör bu miskin aşiqi sərpa soyarlar, ağrılmaz (6, s. 125).

¹²⁰ Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti. sevilneccefova99@gmail.com

Nəsiminin dünyasına görə, yaxşı və pis insan yox, aqıl və cahil insan var. Şair insanı səadətə aparən yolun istiqamətini poetik nümunələrində özünəməxsus səciyyələndirir:

Əya, mömin, gər istərsən səadət,
Özünə peşə qıl daim se adət.
Əvvəl təbi-lətifü xülqi-niku,
İkinci həm kərəm, cüdü səxavət.
Üçüncü, olma hərgiz bivüzu sən,

Akademik İsa Həbibbəyli haqlı olaraq, deyir ki, “Nəsimi insanı sevməsi ilə bu gün bizim üçün əzizdir” (7).

O, “Gənci-nihan mənəm mən uş”, qəzəlində isə çəkinmədən özünü dövrünün natiqi kimi verməsi aydın şəkildə görülür:

Adım Nəsimidir, bu gün oldum kəlami-natiq uş,
Həm ayinə, həm nuri-həq, həm Fəzli-yəzdan olmuşam (4, s. 70).

Nəsiminin şerlərində onun bütün varlığı ilə Allaha bağlılığı və Qurani-Kərimlə bağlı sözlərin əziz tutulmasını aydın görmək olur :

Oxuram ismində bismillahir-rəhmanir-rahim,
Ey sifətdir sifətin gül hüvallahü əhəd.

Nəsimi əksər şerini sevimli Həzrət Məhəmmədin müqəddəsliyinə həsr etmişdir. Məs:

Peyğəmbərin sözüdür, həm tanrının kəlamı,
Şol əhdü şol əmanət gör kim, nə iddiadır.

Nəsimi mövcud quruluşun ədalətsizliyinə də səssiz qalmamış, cəsərlə, qorxmadan şerlərində təbliğ etmişdir:

Sadiq oldur dilini könlü ilə bir eləyə,
Əyri dildən nəsnə gəlməz, durmuşam nigarinə !

Məmməd Arif Dadaşzadə onun bu xüsusiyyəti haqqında yazır: “Məğrur şəxsiyyət, nadir istedadlı şair Nəsimi insan şəxsiyyətinin alçaldılması ilə heç cür barışa bilmir, bütün varlığı ilə bu ədalətsizliyə kəskin etiraz edirdi” (8).

Nəsiminin poetikasında təkrarlar nitqinin ifadəliliyinə daha çox emosional çalar qatır və onu rəngarəng edir :

Bivəfadır çün bu aləm, kimdən istərsən vəfa,
Bivəfa aləmdə sən yarı-vəfadar istəmə [9, s. 225].

Nəsiminin poetikasında təkrarlar daha çox emosional çalarların zənginliyindən doğur. “Mətn onunla nəfəs alıb yaşayır” (10, s. 147)

Nəsimi canlı danışq dilində işlənən atalar sözləri, aforizmlərdən, zərb – məsəllər, hikmətli sözlərdən də geniş istifadə etmişdir.

...Aşıqın nilə oynar dilbərinsimin əli,
Ey yabançı aşıq, əbsəm girmə canın qanına.
Çəkməyəneşqin bəlasın, görməyən hicrin qəmin,
Dərdi dərmansızdır anın, çarə yox dərmanına. (4, s. 19).

Böyük Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri İmadəddin Nəsimi özündən sonra zəngin bir irs qoyub getmişdir. Onun yaradıcılığı bu gün də üslubundakı məlahətə, yüksək bəşəri hisslər ifadə etdiyinə görə Yaxın və Orta Şərq xalqları arasında geniş yayılmış, özündən sonrakı ədəbiyyatın inkişafına da müsbət təsir göstərmişdir.

Nəsiminin biblioqrafik tədqiqi ilk dəfə Ulu Öndərin təşəbbüsü ilə 600 illik yubileyi YUNESKO-nun tədbirləri siyahısına daxil edilmiş və 1973-cü ildə beynəlxalq miqyasda qeyd olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev cənabları da “Böyük Azərbaycan şairi İmadəddin Nəsiminin 650 illik yubileyinin qeyd edilməsi” və 2019-cu ilin “Nəsimi İli” elan edilməsi haqqında 2019-cu il Sərəncamı şairin ruhuna verilən dəyərini misilsiz ifadəsidir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Araslı H. Fədakar şair. İmadəddin Nəsimi, B: “EAAZP”, 1942, 20 s.
2. İmadəddin Nəsimi. Seçilmiş əsərləri. İki cild. I cild. Bakı, “Lider”, 2004, 336 səh Burada birinci və ikinci misrada işlənən “qandır” sözləri cinasdır
3. İmadəddin Nəsimi. “Seçilmiş əsərləri”. Tərt. Ə.Səfərlı. Bakı, “Maarif”, 1985
4. İMADƏDDİN NƏSİMİ SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ İKİ CİLDDƏ I CİLD “LİDER NƏŞRİYYAT” BAKI-2004
5. Nəsimi İ. Seçilmiş əsərləri / Tərtib etdi H.Araslı. Bakı: Azərnaşr, 1973, 678 s.
6. İmadəddin Nəsimi. Seçilmiş əsərləri. I cild, Bakı, 2004, 366 s.
7. İ.Həbibbəyli İ. Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu: Davamlı ənənələr və müasirləşmə “Azərbaycan” qəzeti, 2013, 28 dekabr
8. M.Arif. Seçilmiş əsərləri. II cild. Azərb.EA nəşriyyatı.1967, s. 164
9. Nəsimi. İraq divanı. Bakı, Yazıçı, 1987, 336 s.
10. Hüseynov M. Səsin poeziyası Bakı, Elm və təhsil, 2010, 318 s.

Açar sözlər: İmadəddin Nəsimi, ədəbi dil, şer, hürufilik, qəzəl

Ключевые слова: Имадеддин Насими, литературный язык, стихи, хуруфизм, газель

Key words: Imadaddin Nasimi, literary language, poetry language, hurufi ideas, ghazal

Xülasə

Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, mütəfəkkir şair İmadəddin Nəsiminin zəngin və çoxcəhətli bədii, fəlsəfi irsinin öyrənilməsi, təbliği müasir dövrdə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İmaməddin Nəsimi bədii söz sənətinin son

dərəcə qiymətli incilərini meydana gətirmisdir. Nəsimi dilin zənginliklərindən qəzəllərində özünəməxsus bir ustalıqla istifadə edir. Nəsimi bir sıra sairlərdən fərqli olaraq seirin qafiyəsinə xüsusi əhəmiyyət vermiş, hər üç dildə yaratmış olduğu seirlərində orta əsr poetikasının tələblərinə uyğun olaraq müvəffəqiyyətli qafiyələr islətmişdir. Nəsiminin seirlərində böyük vəcdlə tərənnüm edilən insan da məhz özünü anlayan, varanmışların ən qiymətli olan ali şəxsiyyətdir. Sairin fikrincə, kamil insan elə bir mənəvi zənginliyə malikdir ki, onda hər iki cahən - maddi və mənəvi aləm sığışa bilər, belə insan elə ilahi dəyəərə malikdir. Şair əsrlərdən bəri Şərqi xalqlarının yaddaşında yaşamaqdadır.

The wealth of the Nasimi language

Summary

Imadaddin Nasimi is a great humanist artist who created the first examples of philosophical poetry in native language in Azerbaijani literature. Nasimi constitutes a special milestone in the history of Azerbaijani literature with ancient roots and old traditions. Ghazal Nasimi uses the richness of the language in her ghazals with a unique mastery. Unlike some other poets, Nasimi paid special attention to the rhyme of the poem, and used successful rhymes in the poems he created in all three languages in accordance with the requirements of the Middle Ages poetics. Man, who is praised with great ecstasy in Nasimi's poems, is the supreme personality who understands himself and is the most valuable of all creations. According to the poet, a perfect person has such spiritual wealth that both worlds - material and spiritual worlds can fit in him, such a person has such a divine value. The creativity of the artist has had a powerful impact on the development of artistic and social thought of a number of peoples

Богатство языка Насими

Резюме

Имадеддин Насими - великий поэт-гуманист, создавший первые примеры философской поэзии на родном языке в азербайджанской литературе. Имамаддин Насими создал чрезвычайно ценные художественные жемчужины.

Насими использует богатство языка в своих газелях с уникальным мастерством. В отличие от некоторых других поэтов, Насими особое внимание уделял рифмовке стихотворения, а в созданных им стихах использовал удачные рифмы на всех трех языках в соответствии с требованиями средневековой поэтики. Человек, воспетый в стихах Насими с большим упоением, есть высшая личность, понимающая себя и самое ценное из всех творений. По мнению поэта, совершенный человек обладает таким духовным богатством, что в нем могут поместиться оба мира — материальный и духовный мир, такой человек имеет такую божественную ценность, бескрайняя. Имя Имамеддина Насими, является символом героизма во имя свободы мысли и веками остается в памяти народов Востока.

Rəyçi: Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Qasımova Yeganə Nəriman q.